

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده علوم سیاسی

**پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)
در رشته مطالعات منطقه ای**

عنوان:

تأثیر منافع ایالات متحده در منطقه خلیج فارس بر روابط سیاسی ایران و بریتانیا
پس از جنگ سرد (۱۹۹۱-۲۰۰۳)

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر حمید پیشگاه هادیان

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر محمد سهرابی

پژوهشگر:

مرتضی رفیعی شاکر

تابستان

۱۳۹۱

تقدیم به:

تمامی کسانی که همواره مرا در کسب علم و دانش یاری نمودند و در این راه مشوقم بوده‌اند.

و

به راست قامتانی که به سربلندی میهن همیشه جاویدمان عشق می‌ورزند.

تشکر و قدردانی

با سپاس و تشکر از اساتید گرانقدر و گرانمایه‌ای همچون جناب آقای دکتر حمید پیشگاه هادیان و آقای دکتر محمد سهرابی که با راهنمایی‌ها و مشاوره‌های خویش سهم عمده و ارزنده‌ای در تهیه، تدوین و تنظیم این پژوهش ایفا کردند.

تعهذنامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانف مرتضی رفیعی شاکر دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد به شماره دانشجویی ۸۸۰۸۳۷۴۲۰۰۰ در رشته مطالعات منطقه‌ای گرایش اروپا که در تاریخ ۹۱/۶/۶ از پایان‌نامه خود تحت عنوان تأثیر منافع ایالات متحده در منطقه خلیج فارس بر روابط سیاسی ایران و بریتانیا پس از جنگ سرد بویژه طی سالهای ۲۰۰۳-۱۹۹۱ با کسب نمره و درجه دفاع نموده بدینوسیله متعهد می‌شوم:

این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانف بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و رویه‌های موجود نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده‌ام.

۱- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۲- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۳- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانف مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء:

بسمه تعالی

در تاریخ : ۹۱/۰۶/۰۶

دانشجوی کارشناسی ارشد رشته مطالعات منطقه‌ای آقای مرتضی رفیعی شاکر از پایان نامه خود دفاع

نموده و با نمره به حروف و با درجه مورد تصویب قرار گرفت .

امضاء استاد راهنما

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۳	فصل اول: کلیات تحقیق
۴	۱-۱- بیان مسأله
۴	۱-۲- علل و انگیزه انتخاب موضوع
۵	۱-۳- هدف تحقیق
۵	۱-۴- پیشینه موضوع
۷	۱-۵- سؤال و فرضیات تحقیق
۷	۱-۶- متغیرهای پژوهش و تعاریف مفاهیم
۸	۱-۷- قلمرو پژوهش
۸	۱-۸- چارچوب نظری
۹	۱-۹- موانع و مشکلات پژوهش
۹	۱-۱۰- روش گرد آوری اطلاعات و روش تحقیق
۹	۱-۱۱- سازماندهی تحقیق
۱۰	فصل دوم: چارچوب نظری
۱۱	۲-۱- تئوری رئالیسم و تأمین منافع ملی
۱۳	۲-۱-۱- زمینه تاریخی طرح نظریه واقع گرایی در نیمه قرن بیستم
۱۵	۲-۱-۲- واقع گرایی در قرن بیستم
۱۶	۲-۲- تئوری نئورئالیسم و ساختار و شرایط بین المللی
۲۵	۲-۳- تعریف ابر قدرت و قدرت بزرگ و اتحاد و ائتلاف
۲۵	۲-۳-۱- ابر قدرت و قدرت بزرگ
۲۶	۲-۳-۲- جهت گیری اتحاد و ائتلاف
۲۸	۲-۳-۳- جهت گیری اتحاد و ائتلاف در سیاست خارجی
۳۲	۲-۳-۴- استراتژی های ائتلاف در نظام تک قطبی
۳۵	۲-۴- دکترین امنیت ملی آمریکا و امنیت بین المللی: گره خوردگی امنیت بین المللی با امنیت ملی آمریکا
۳۹	۲-۵- دکترین امنیت ملی انگلیس و امنیت بین المللی: امنیت ملی مقدم بر امنیت بین المللی
۴۱	۲-۶- روابط نزدیک با آمریکا «روابط ویژه»

- ۴۸-۷-۲- تعریف تحریم و بکارگیری دیپلماسی تحریم و رابطه آن با مداخله نظامی
- ۵۲-۸-۲- دکترین امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران: امنیت منطقه‌ای و منافع ملی و منافع ایدئولوژیک
- ۶۰- فصل سوم: منافع ایالات متحده آمریکا و بریتانیا در منطقه خلیج فارس
- ۶۱-۱-۳- اشاره اجمالی به مشخصات و مختصات ژئوپلتیک و ژئواستراتژیک منطقه خلیج فارس
- ۶۱-۳-۱-۱- خلیج فارس
- ۶۲-۳-۱-۱- ویژگی های خلیج فارس
- ۶۳-۳-۱-۱- اهمیت خلیج فارس
- ۶۶-۳-۱-۱- وضعیت ژئواستراتژیک خلیج فارس
- ۶۶-۳-۱-۲- تنگه هرمز
- ۶۶-۳-۱-۲- تنگه و اهمیت آن
- ۶۷-۳-۱-۲- مشخصات تنگه هرمز
- ۶۸-۳-۱-۲- اهمیت ژئواستراتژیک تنگه هرمز
- ۷۰-۳-۱-۳- جایگاه خلیج فارس در کشمکش های ژئواستراتژیک
- ۷۲-۳-۱-۳- تئوری پیک نفتی
- ۷۳-۳-۱-۳- خلیج فارس و جمعیت شیعه
- ۷۶-۳-۱-۳- موقعیت ژئوپلتیک و ژئواستراتژیک ایران
- ۷۹-۳-۱-۴- ایران در مرکز(نقطه) کانونی توجه ایالات متحده آمریکا - قدرت های بزرگ
- ۸۲-۳-۱-۲- اشاره اجمالی تاریخی به منافع و حضور آمریکا و انگلیس در منطقه خلیج فارس
- ۸۲-۳-۱-۲- زمینه های حضور دو قدرت ایالات متحده و بریتانیا در منطقه خلیج فارس
- ۸۵-۳-۱-۲- بررسی حضور ایالات متحده و بریتانیا در منطقه خلیج فارس
- ۸۵-۳-۱-۲- دوره جنگ سرد
- ۸۶-۳-۱-۲- بریتانیا خلیج فارس را در میان رقیبان به هوا پرتاب می کند
- ۸۷-۳-۱-۲- تأمین امنیت خلیج فارس پس از خروج انگلستان از منطقه
- ۹۰-۳-۱-۲- علل جایگزین شدن آمریکا در خاورمیانه به جای بریتانیا
- ۹۴-۳-۱-۲- دوره بعد از جنگ سرد
- ۹۴-۳-۱-۲- تحولات نظام بین الملل و رویکرد جدید در سیاست خارجی آمریکا
- ۹۶-۳-۱-۲- حضور آمریکا در منطقه خلیج فارس در دوره جورج بوش (پدر)

- ۱۰۰ ۳-۳-تعریف و تعیین منافع ایالات متحده و بریتانیا در منطقه خلیج فارس ۲۰۰۳-۱۹۹۱
- ۱۰۰ ۳-۳-۱-منافع ایالات متحده آمریکا در منطقه خلیج فارس
- ۱۰۰ ۳-۳-۱-۱-علائق اقتصادی آمریکا در منطقه خلیج فارس
- ۱۰۰ ۳-۳-۱-۱-۱-نفت
- ۱۰۱ ۳-۳-۱-۱-۲-گاز
- ۱۰۲ ۳-۳-۱-۱-۳-منطقه خلیج فارس؛ بازار مطلوب غرب
- ۱۰۳ ۳-۳-۱-۲-علائق سیاسی ایالات متحده آمریکا در منطقه خلیج فارس
- ۱۰۳ ۳-۳-۱-۲-۱-تأمین امنیت اسرائیل
- ۱۰۶ ۳-۳-۱-۲-۲-مبارزه با گروه های اسلامی و دولتهای حامی آنها
- ۱۰۹ ۳-۳-۱-۲-۳-جلوگیری از تولید و تکثیر تسلیحات کشتار جمعی
- ۱۱۰ ۳-۳-۱-۲-۴-حفظ هژمونی جهانی آمریکا
- ۱۱۱ ۳-۴-۱-۱-منافع ایالات متحده و بریتانیا در تحریم های بین المللی علیه ایران
- ۱۱۱ ۳-۴-۱-۲-هدف از اعمال تحریم و افزایش پلکانی آن
- ۱۱۱ ۳-۴-۲-دستوالعمل اجرایی قانون تحریم داماتو
- ۱۱۲ ۳-۴-۳-واکنش اروپا به تصویب قانون داماتو
- ۱۱۳ ۳-۴-۴-تقابل اروپا با داماتو
- ۱۱۴ ۳-۴-۵-هدف پنهانی از تصویب تحریم ها علیه ایران
- ۱۱۶ ۳-۴-۶-گزارش بنیاد هریتیج در مورد پیشنهاد تحریم های جدید
- ۱۱۷ ۳-۴-۷-گزارش مرکز مطالعات استراتژیک و بین المللی در مورد پیشنهاد تحریم های جدید
- ۱۲۰ **فصل چهارم: روابط سیاسی ج.ا.ایران و بریتانیا طی سالهای ۲۰۰۳-۱۹۹۱**
- ۱۲۱ ۴-۱-۱-اشاره اجمالی تاریخی بر روابط سیاسی پر فراز و نشیب ایران و بریتانیا
- ۱۲۱ ۴-۱-۱-۱-روابط ایران و بریتانیا از ابتدا تا پایان قاجاریه
- ۱۲۱ ۴-۱-۱-۱-۱-توسعه منافع سیاسی و استراتژیک بریتانیا در ایران
- ۱۲۲ ۴-۱-۱-۲-معاهده ۱۹۰۷ روس و انگلیس
- ۱۲۳ ۴-۱-۱-۳-انقلاب مشروطه ۱۱-۱۹۰۶
- ۱۲۳ ۴-۱-۱-۴-قرارداد ۱۹۱۹
- ۱۲۵ ۴-۱-۲-روابط ایران و بریتانیا در دوره پهلوی اول

- ۱۲۵ ۴-۱-۲-۱- کودتای ۲۲ فوریه ۱۹۲۱/۳ اسفند ۱۲۹۹
- ۱۲۵ ۴-۱-۲-۲- لغو امتیاز داری و اختلاف با انگلستان
- ۱۲۷ ۴-۱-۲-۳- سیاست بریتانیا در ایران در جنگ دوم جهانی
- ۱۲۷ ۴-۱-۳- روابط ایران و بریتانیا در دوره پهلوی دوم
- ۱۲۷ ۴-۱-۳-۱- نگاه بریتانیا به ایران
- ۱۳۰ ۴-۱-۳-۲- حکومت مصدق و «عملیات چکمه»
- ۱۳۴ ۴-۱-۳-۳- انقلاب ایران از زبان آنتونی پارسونز
- ۱۳۶ ۴-۱-۴- روابط ایران و بریتانیا پس از انقلاب اسلامی
- ۱۳۶ ۴-۱-۴-۱- دوره زمانی ۱۹۷۹-۱۹۹۱
- ۱۳۸ ۴-۱-۴-۲- دوره زمانی ۱۹۹۱-۲۰۰۳
- ۱۳۸ ۴-۱-۲-۴-۱- دوران تنش زدایی در روابط ایران و بریتانیا در دوره ریاست جمهوری رفسنجانی
- ۱۴۲ ۴-۱-۴-۱-۲- دوران گفتگوهای فراگیر در روابط ایران و بریتانیا؛ دوران خاتمی
- ۱۵۲ ۴-۲-۲-۱-۱- گفتمان غالب سیاست خارجی ج.ا.ا در قبال بریتانیا
- ۱۵۲ ۴-۱-۲-۱- بیگانه هراسی در هنجارهای سیاست خارجی ایران نسبت به بریتانیا
- ۱۵۵ ۴-۲-۲- احساس توطئه در ادراکات سیاست خارجی ایران نسبت به بریتانیا
- ۱۵۷ ۴-۲-۳- افراط گرایی در ایستار سیاست خارجی ج.ا.ایران نسبت به بریتانیا
- ۱۵۸ ۴-۲-۴- برداشت و سوء برداشت ج.ا.ایران نسبت به بریتانیا
- ۱۶۲ ۴-۳-۳- مهمترین عوامل تأثیرگذار در سردی روابط سیاسی ایران و بریتانیا ۱۹۹۱-۲۰۰۳
- ۱۶۲ ۴-۱-۳- برخورد نامناسب بریتانیا با ایرانیان همزمان با پیروزی انقلاب
- ۱۶۲ ۴-۲-۳- اشغال سفارت آمریکا در تهران
- ۱۶۲ ۴-۳-۳- درخواست تحریم و قطع روابط با ایران از سوی آمریکا
- ۱۶۴ ۴-۳-۴- کتاب آیات شیطانی، تنشی دیگر در روابط دو کشور
- ۱۶۵ ۴-۳-۵- موضع گیری ضد ایرانی انگلیس
- ۱۶۷ ۴-۳-۶- بحران میکونوس
- ۱۶۸ ۴-۳-۷- دستگیری هادی سلیمان پور در انگلیس
- ۱۶۹ ۴-۳-۸- مسئله پرونده هسته‌ای
- ۱۷۰ ۴-۴- نقش بریتانیا در زوایه پیدا کردن روابط سیاسی ایران و آمریکا
- ۱۷۲ ۴-۱-۴- عوامل تأثیرگذار در بروز زوایه بر روابط سیاسی ایالات متحده با ایران

- ۱۷۲ ۴-۱-۱- تبلیغات سوء انگلیس و عدم شناخت متقابل
- ۱۷۳ ۴-۱-۲- جدایی ملت ها و نخبگان دو کشور
- ۱۷۳ ۴-۱-۳- سیاست واسطه گری انگلیس
- ۱۷۴ ۴-۱-۴- تأثیر دفتر نخست وزیری بر کاخ سفید
- ۱۷۷ فصل پنجم: تأثیر حضور نظامی-امنیتی ایالات متحده در خلیج فارس بر روابط سیاسی ایران و بریتانیا
- ۱۷۸ ۵-۱-علاق و اهداف حضور نظامی-امنیتی ایالات متحده در منطقه خلیج فارس (۲۰۰۳-۱۹۹۱)
- ۱۸۰ ۵-۱-۱- علل حضور نظامی-امنیتی ایالات متحده در منطقه خلیج فارس
- ۱۸۱ ۵-۱-۲- سیاست های جدید ایالات متحده در منطقه خلیج فارس
- ۱۸۱ ۵-۱-۲-۱- سیاست های نظامی - امنیتی آمریکا در منطقه خلیج فارس پس از اشغال عراق
- ۱۸۳ ۵-۱-۲-۲- سیاست های اقتصادی ایالات متحده در منطقه خلیج فارس
- ۱۸۴ ۵-۱-۳- جایگاه نفت خلیج فارس در رویکردهای نظامی-امنیتی سیاست خارجی آمریکا
- ۱۸۵ ۵-۱-۳-۱- دکترین نیکسون (دکترین گوام): استراتژی ۲ ستونی
- ۱۸۶ ۵-۱-۳-۲- دکترین کارتر
- ۱۸۸ ۵-۱-۳-۳- دکترین ریگان
- ۱۸۹ ۵-۱-۳-۴- دکترین بوش پدر (دکترین سپر صحرا)
- ۱۹۰ ۵-۱-۳-۵- دکترین کلینتون
- ۱۹۲ ۵-۱-۳-۶- دکترین بوش پسر (دکترین امنیت ملی)
- ۱۹۷ ۵-۱-۴- اهداف حضور نظامی-امنیتی ایالات متحده در منطقه خلیج فارس
- ۱۹۸ ۵-۱-۴-۱- جلوگیری از تسلط دشمنان بر منابع نفتی خلیج فارس
- ۱۹۸ ۵-۱-۴-۲- حفظ جریان با ثبات نفت
- ۲۰۰ ۵-۱-۴-۳- کنترل بهای نفت در بازار
- ۲۰۱ ۵-۱-۴-۴- تنوع بخشیدن به منابع عرضه نفت
- ۲۰۲ ۵-۱-۴-۵- تقویت تولید و ذخیره سازی نفت در داخل
- ۲۰۲ ۵-۲- اشارات اجمالی تاریخی بر حضور نظامی انگلیس در منطقه شرق سوئز
- ۲۰۴ ۵-۱-۲- بحران سوئز بحرانی که موازنه قدرت در خاورمیانه را تغییر داد
- ۲۰۴ ۵-۲-۲- علت های بحران
- ۲۰۷ ۵-۲-۳- عواقب بحران

- ۲۰۹ - ۴-۲-۵- انگیزه انگلیس برای خروج از شرق سوئز
- ۲۱۰ - ۳-۵- همسویی بریتانیا با ایالات متحده طی جنگ‌های ۱۹۹۱ کویت و ۲۰۰۳ عراق
- ۲۱۰ - ۱-۳-۵- تاجر و بوش پدر
- ۲۱۱ - ۱-۱-۳-۵- جنگ ۱۹۹۱ کویت
- ۲۱۵ - ۲-۱-۳-۵- میراث تاجر در سیاست بین الملل
- ۲۲۰ - ۲-۳-۵- بلر و بوش پسر
- ۲۲۰ - ۱-۲-۳-۵- تونی بلر و ترغیب آمریکا به مداخله نظامی در سیاست بین الملل
- ۲۲۰ - ۲-۲-۳-۵- دکترین جامعه جهانی بلر قبل از ورود نو محافظه کاران به کاخ سفید
- ۲۲۲ - ۳-۲-۳-۵- حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ و هدایت سیاست خارجی بوش توسط بلر
- ۲۲۳ - ۴-۲-۳-۵- دکترین بلر برای آمریکا در سیاست بین الملل
- ۲۲۴ - ۵-۲-۳-۵- مداخله نظامی در عراق و همراهی سیاست انگلیس با آمریکا در سال ۲۰۰۳
- ۴-۵- تأثیر همسویی انگلیس با حضور نظامی-امنیتی ایالات متحده در منطقه خلیج فارس بر استمرار سردی روابط سیاسی ایران و بریتانیا
- ۲۲۶ - ۱-۴-۵- مواضع سیاسی انگلستان در قبال ایران
- ۲۲۷ - ۱-۱-۴-۵- دموکراسی و حقوق بشر
- ۲۲۷ - ۲-۱-۴-۵- مواضع انگلستان در قبال پرونده هسته ای ایران
- ۲۳۳ - ۳-۱-۴-۵- مسائل خاورمیانه
- ۲۳۴ - ۴-۱-۴-۵- تحولات عراق
- ۲۳۴ - ۵-۱-۴-۵- تروریسم
- ۲۳۵ - ۲-۴-۵- مواضع لندن در حوزه همکاری های اقتصادی با تهران
- ۲۴۱ - ۳-۴-۵- سیاست خاورمیانه ای انگلیس
- ۲۴۸ - ۵-۵- زمینه های تنش زا میان ایالات متحده و ایران
- ۲۴۹ - ۶-۵- امکان سنجی روابط ایران - آمریکا از نظر کیسینجر
- ۲۵۰ - فصل ششم: نتیجه گیری
- ۲۶۰ - منابع

فهرست نقشه

- نقشه ۱-۳ پراکندگی جمعیت شیعه در منطقه خلیج فارس ۷۴
- نقشه ۲-۳ مثلث طلایی انرژی در خلیج فارس ۷۵

فهرست نمودار

- نمودار ۱-۳ پیک نفتی ۷۳

فهرست شکل

- شکل ۱-۳ ایران در نقطه کانونی توجه ۸۱

مقدمه

تاریخ کشور ایران شاهد فراز و نشیب های گوناگونی در طول عمر صد ساله اخیر خود بوده است. اهمیت زیاد این کشور در نقشه جغرافیایی جهان، چشم طمع قدرت های بزرگ جهانی را به این نقطه دوخته است؛ طوری که در هر دوره، کشوری که در دنیا قدرت بزرگ بوده، نتوانسته است از کنار کشور ایران به سادگی عبور نماید و از منابع و منافع سرشار آن چشم پوشی نماید.

پانصد سال پیش بود که انگلیسی ها به عنوان مردمی تاجر پیشه پا به خاک ایران گذاشتند و به تدریج توانستند این نفوذ تجاری را به نفوذ سیاسی و نظامی تبدیل سازند و تا آنجا پیش رفتند که قادر شدند ایران را وادار به چشم پوشی از بخشی از خاک خود بنمایند. در تاریخ روابط خارجی ایران، بریتانیا به عنوان کشوری مطرح است که ایران قبل و بعد از انقلاب اسلامی روابط بسیار پیچیده و پرفراز و نشیبی با آن داشته است. روابط جمهوری اسلامی ایران و بریتانیا در دوران بعد از انقلاب اسلامی با نوسانات پر دامنه همراه بوده و همواره موضوعی برای تشدید تضادهای سیاسی و امنیتی وجود داشته است. این امر مخاطرات سیاسی بیشتری را برای بازسازی روابط متقابل بوجود آورده است. با افول امپراطوری بریتانیای کبیر پس از جنگ جهانی دوم، نزدیکی با ایالات متحده انگلوفیل می توانست منافع انگلیس را حفظ نماید. انگلستان با توجه به سوابق روابط سیاسی استعماری از طریق همکاری با ایالات متحده بعنوان متحد ممتاز این کشور به اهداف سیاست خارجی خود دست می یابد و از این رهگذر متحمل هزینه های کمتری می شود نزدیکی مواضع دو کشور در مجامع و سازمان های بین المللی بویژه در سازمان ملل متحد و حمایت انگلیس از نظرات و اقدامات ایالات متحده در مهمترین بحران های بین المللی نظیر حمله مسلحانه به افغانستان و عراق در سالیان اخیر در این راستا ارزیابی می شود.

بدون شک موضوع انرژی و به خصوص نفت و گاز، یکی از مهمترین ارکان قدرت در نظام بین الملل کنونی محسوب می شود. منطقه خاورمیانه و به ویژه خلیج فارس به عنوان بزرگترین انبار نفت و گاز جهان، به لحاظ ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی از موقعیت ممتازی برخوردار است. منطقه خلیج فارس با تولید روزانه ۲۵ میلیون بشکه نفت، حدود ۳۰ درصد تولید جهانی را در اختیار داشته و با توجه به پتانسیل های بالای ایران و عربستان و دیگر کشورهای این منطقه توانایی افزایش تولید را دارد. نیاز

کشورهای صنعتی و مخصوصاً ایالات متحده به منابع انرژی منطقه برای حفظ برتری و هژمونی خویش و از سوی دیگر بنا به دلیل وابستگی شدید اقتصاد کشورهای منطقه به نفت و همچنین اختلافات ایدئولوژیک و سیاسی ایران و ایالات متحده و اقدامات خصمانه این کشور علیه ایران از قبیل کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، تحریم صنایع نفت و گاز، نقش آمریکا در جنگ نفت کش ها، حمله به سکوهای نفتی ایران، مخالفت با خط لوله صلح، سنگ اندازی در مسیر فعالیت اوپک و مخالفت و جنجال برانگیزی در مقابل فعالیت های صلح آمیز هسته ای ایران موجب تقابل منافع جمهوری اسلامی ایران و ایالات متحده در حوزه انرژی در منطقه خلیج فارس شده است. ایالات متحده درصدد است با کنترل منابع انرژی جهان و مخصوصاً خلیج فارس، آهنگ رشد اقتصادی چین و هند را تنظیم کند و رشد اقتصادی آنها را در راستا و تحت نظام سرمایه داری هژمونی ایالات متحده هدایت و رهبری نماید.

در این پژوهش سعی می شود به تأثیر منافع ایالات متحده آمریکا در منطقه خلیج فارس بر روابط سیاسی ایران و بریتانیا در دوران پس از جنگ سرد بویژه طی سال های ۲۰۰۳ - ۱۹۹۱ پرداخته شود. حوزه مطالعاتی این پژوهش روابط بین الملل است که دو متغیر اصلی «منافع ایالات متحده آمریکا در منطقه خلیج فارس» و «روابط سیاسی ایران و بریتانیا» را شامل گردیده و همچنین امکان سنجی بهبود مناسبات ایران و بریتانیا و یا تجدید روابط ایران و آمریکا مورد ارزیابی قرار می گیرد. همچنین این پایان نامه در نظر دارد به ریشه های منافع آمریکا در منطقه خلیج فارس طی سال های ۲۰۰۳-۱۹۹۱ در قبال حوادث پایان جنگ سرد، آغاز جنگ کویت، روابط ویژه آمریکا با بریتانیا، حوادث ۱۱ سپتامبر و جنگ ۲۰۰۳ بر روابط سیاسی ایران و بریتانیا طی همین سالها بپردازد. مهمترین اهداف این رساله امکان سنجی روابط ایران و آمریکا بدون تأثیر گذاری منافع بریتانیا و نیز روابط ایران و بریتانیا بدون تأثیر گذاری منافع آمریکا و نیز امکان تحقق روابط ایران، آمریکا و بریتانیا طی سالهای مذکور جهت گمانه زنی بر روابط آتیه آنها برای پس از سالهای ۲۰۰۳ به بعد است.

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- بیان مسئله:

تأثیر منافع ایالات متحده در منطقه خلیج فارس بر روابط سیاسی ایران و بریتانیا پس از جنگ سرد بویژه طی سالهای ۲۰۰۳-۱۹۹۱ بیشتر تحت الشعاع حضور نظامی آمریکا در منطقه پس از جنگ ۱۹۹۱ کویت، تعمیق روابط ویژه ایالات متحده و بریتانیا، بحران روابط ایران و آمریکا و تحریم های بین المللی علیه ایران، فقدان برون داد مطلوب در مذاکرات انتقادی تروئیکا با ایران و سردی روابط ایران و بریتانیا بود. با شروع جنگ ۲۰۰۳ آمریکا علیه عراق؛ قرار گرفتن نام ایران در لیست کشورهای محور شرارت، مشارکت بریتانیا در ائتلاف نظامی به رهبری آمریکا در جنگ ۲۰۰۳ عراق، بار دیگر تأثیر منافع آمریکا بر روابط سیاسی ایران و بریتانیا، تحت الشعاع حوادث پس از ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ و حضور وسیع قوای نظامی آمریکا و متحدین واشنگتن در منطقه خلیج فارس شد.

۱-۲- علل و انگیزه انتخاب موضوع:

علتی که سبب شد پژوهشگر به دنبال این موضوع کشیده شود نبود جایگاه مناسب و درخور ایران در تعاملات بین المللی با توجه به موقعیت خاص و با اهمیتی که دارد می باشد. روابط ایران اکنون با کشورهای اروپایی آن چنان که باید باشد نیست و با توجه به مولفه های مشترکی که در این دکترین قرار دارد ایران می تواند جایگاه خود را در نظام بین الملل بهتر نماید چرا که به دلیل موقعیت ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک، این کشور می تواند شریکی در جهت تامین اهداف امنیتی اتحادیه باشد و یا حداقل آنکه هزینه دسترسی به این اهداف را کاهش دهد.

به نظرمی رسد عادی شدن روابط ایران و آمریکا از یک سو تحت تأثیر شرایط محیطی امنیتی منطقه ای و بین المللی و نیز تحت الشعاع روابط ویژه و کهن آمریکا و بریتانیا است. به عبارت دیگر تأثیر منافع آمریکا در منطقه خلیج فارس و نوع روابط بریتانیا و آمریکا همواره بر روابط سیاسی ایران و بریتانیا تأثیر گذار بوده است. روابط سیاسی ایران و بریتانیا طی سال های ۲۰۰۳-۱۹۹۱ تحت تأثیر شرایط محیطی بین المللی جنگ سرد، جنگ کویت، حوادث ۱۱ سپتامبر و جنگ ۲۰۰۳ عراق بوده است. اهمیت این موضوع بیشتر به امکان بهبود مناسبات ایران و بریتانیا و یا تجدید روابط ایران و آمریکا بدون تأثیر گذاری در متغیر مستقل است. به عبارت دیگر روابط مذکور متغیر مستقل و دیگر عوامل متغیر وابسته تلقی شده است.

۱-۳- هدف تحقیق:

این پایان‌نامه در نظر دارد به ریشه‌های منافع آمریکا در منطقه خلیج فارس طی سال‌های ۲۰۰۳-۱۹۹۱ در قبال حوادث پایان جنگ سرد، آغاز جنگ کویت، روابط ویژه آمریکا با بریتانیا، حوادث ۱۱ سپتامبر و جنگ ۲۰۰۳ بر روابط سیاسی ایران و بریتانیا طی همین سالها بپردازد. مهمترین اهداف این پایان‌نامه امکان سنجی روابط ایران و آمریکا بدون تأثیر گذاری منافع بریتانیا و نیز روابط ایران و بریتانیا بدون تأثیر گذاری منافع آمریکا و نیز امکان تحقق روابط ایران، آمریکا و بریتانیا طی سالهای مذکور جهت گمانه زنی بر روابط آتی آنها برای پس از سالهای ۲۰۰۳ به بعد است.

۱-۴- پیشینه موضوع:

درباره پیشینه فعالیتهای صورت گرفته بطور اخص در رابطه با موضوع «تأثیر منافع ایالات متحده آمریکا در منطقه خلیج فارس بر روابط سیاسی ایران و بریتانیا پس از جنگ سرد»، هیچ کتاب و یا پایان نامه ای موجود نمی باشد. اما در رابطه با روابط سیاسی ایران بریتانیا می توان به موارد ذیل اشاره نمود؛

الف) کتاب «تاریخ روابط سیاسی ایران و انگلیس» که توسط محمود محمود در ۸ مجلد و ۹۵ فصل، شرح مبسوطی از ۱۵۰ سال تاریخ روابط ایران و انگلیس است که عمدتاً به تاریخ روابط قرن ۱۹ اختصاص داده شده است، در این کتاب روابط ایران و انگلیس تا قرارداد ۱۹۰۷ روس و انگلیس و در نهایت وقایع و تحولات تا سال ۱۹۱۲ شرح داده شده است. این کتاب از نظر تاریخی اثری بسیار ارزنده است. نویسنده علاوه بر استمداد جستن از مستندات تاریخی مثل قراردادها و پیمان نامه‌ها از بیشتر نویسندگان انگلیسی نیز استفاده کرده است. تحولات جهانی قرن ۱۹ نیز که بر روابط و دخالت قدرت‌های خارجی در ایران تأثیرگذار بوده بررسی شده است. شرح مبسوط فراماسونری و فراماسونرها در ایران و نیز تشریح انقلاب کبیر فرانسه از این قبیل مطالب است که به سبک شیوایی به نگارش درآمده است. در عین حال مطالب کتاب که جنبه‌های تاریخی و گاه تحلیلی را در بر می‌گیرند کمتر از ابعاد نظری برخوردار است.

ب) کتاب «ایران و انگلیس؛ کرشمه روابط سیاسی»، نوشته محمدتقی نظام مافی، در هشت بخش به روابط ایران و انگلیس در دوره‌های صفویه و قاجاریه می‌پردازد.

ج) محمود طلوعی در کتاب «دو قرن نیرنگ»، در شانزده فصل، به داستان تلخ سیاست انگلیس در ایران، دوره های قاجاریه و پهلوی را مورد بررسی قرار می دهد.

د) احمد خلیل ... در کتاب «تاریخ روابط سیاه ایران و انگلیس»، تلاش می کند آسیب ها و لطماتی که انگلستان به عنوان یک دولت استعمارگر در دوره معاصر به ایران زده است را مورد بررسی قرار دهد. با گذشت بیش از سی سال از پیروزی انقلاب اسلامی، تألیفاتی در خصوص سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران انتشار یافته است اما آثاری که در این خصوص انتشار یافته تنها به بخشی از مسائل در روابط سیاسی دو کشور پرداخته اند و فاقد تبیینی از سیاست خارجی دو کشور پس از پیروزی انقلاب تاکنون هستند.

کتاب نخست با عنوان «روابط ایران و انگلستان» حاوی پنج مقاله در خصوص روابط ایران و انگلستان در موضوعات روابط انگلستان و ایالات متحده آمریکا، روابط تجاری ایران و انگلستان، لابی یهودیان در انگلستان و روش شناسی فعالیت سیاسی انگلیس در ایران است. در این کتاب، در مقاله آقای رحمن قهرمانپور به روابط ویژه آمریکا - بریتانیا و تأثیر آن بر روابط ایران پرداخته می شود و همسویی منافع انگلستان و ایالات متحده آمریکا طرح شده است. این کتاب فاقد تحلیلی در خصوص علل فراز و نشیب های روابط سیاسی ایران و انگلیس است.

کتاب دوم با عنوان «عملکرد یازده ساله دولت محافظه کار مارگارت تاچر» به قلم محمد شکرانی به بررسی خصوصیات فردی و سیاست عملی تاچر پرداخته و در فصول مختلف کتاب، عملکرد دولت تاچر در رابطه با کشورهای اسلامی و روابط سیاسی با ایران را بررسی کرده است. در این کتاب بر نقش تعیین کننده منافع دائمی انگلیس بر سیاست خارجی این کشور تأکید شده است و با تقسیم روابط این کشور با ایران به چهار دوره تاریخی به هر یک از این دوره ها عنوانی داده و به تحلیل منافع مورد نظر انگلیس پرداخته شده است.

و نهایتاً رساله دکتری روابط بین الملل (دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران - مهر ۱۳۸۸) شهربانو علیدادی، با راهنمایی دکتر تخشید و مشاوره های دکتر عبدا... رمضان زاده و دکتر قاسم شعله سعدی، با عنوان «نقش اسلام گرایی در روابط ایران و انگلیس پس از پیروزی انقلاب اسلامی»، در ۱۰ فصل نوشته شده است. رساله مزبور بیشتر به نقش متغیر اسلام گرایی در روابط دو کشور پرداخته است.

سایر کتبی که در این حوزه می‌توانند مورد توجه قرار گیرند به سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بطور کلی اختصاص دارند. مضافاً اینکه این کتاب‌ها بطور اخص به روابط سیاسی ایران و بریتانیا پرداخته‌اند.

در خصوص منافع ایالات متحده آمریکا در منطقه خلیج فارس می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود: کتاب «آمریکا در خلیج فارس؛ چالش‌ها و چشم‌اندازها»، نوشته سامی حجار در ۹ فصل، به ترتیب به: منافع آمریکا در منطقه، سیاست مهار، استراتژی آمریکا در خلیج فارس، موافقت‌نامه‌های همکاری‌های دفاعی، چالش‌های امنیتی، سیاست‌های آمریکا و دیدگاه‌های کشورهای خلیج فارس، برآورد منطقه‌ای و مبارزه با تروریسم پرداخته است.

همچنین امیر اسدیان در کتاب «سیاست امنیتی آمریکا در خلیج فارس»، در چهار فصل به نقش بازیگر فرا منطقه‌ای (ایالات متحده آمریکا) در منطقه خلیج فارس می‌پردازد.

۱-۵-۵- سنوالات و فرضیات تحقیق:

۱-۵-۱- سوال اصلی:

تأثیر منافع ایالات متحده در منطقه خلیج فارس طی سالهای ۲۰۰۳-۱۹۹۱ بر روابط سیاسی ایران و بریتانیا چگونه بود؟

۱-۵-۲- فرضیه اصلی:

روابط ویژه و منافع ایالات متحده و بریتانیا در پی جنگ ۱۹۹۱ کویت، تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران، جنگ ۲۰۰۳ عراق موجب شد تا سردی روابط سیاسی ایران و بریتانیا طی سالهای ۲۰۰۳-۱۹۹۱ همچنان باقی بماند.

۱-۶-۱- متغیرهای پژوهش و تعاریف مفاهیم:

۱-۶-۱- متغیرها:

متغیر وابسته: روابط سیاسی ایران و بریتانیا

متغیر مستقل: منافع ایالات متحده در منطقه خلیج فارس

۱-۶-۲- تعریف مفاهیم

- روابط خارجی: شامل آن دسته از روابطی می شود، که به عنوان امری رسمی ابتکار آن با حکومت ها بوده و توسط آنها هدایت می شود. (ازغندی، ۱۳۸۶: ۷)

- سیاست خارجی: را باید مجموعه ای از اهداف، جهت گیری ها، روش ها و ابزارها در نظر گرفت که یک حکومت در مقابل سایر واحدهای سیاسی و بین المللی به منظور دستیابی منافع ملی دنبال می کند. (همان، ۱۳۸۶: ۷)

- روابط ویژه: روابط ویژه بر اساس درک همراهی استراتژیک مبتنی بر نگاه آمریکا به بریتانیا به عنوان خط مقدم استراتژیک و نگاه بریتانیا به آمریکا به عنوان عقبه استراتژیک خویش استوار است. و همچنین رابطه ویژه به معنی رفتاری کاملاً متفاوت با انگلیس در مقایسه با دیگر کشورها است. (سعیدآبادی، ۱۳۸۵: ۱۳۵)

- خلیج فارس: خلیج فارس یا دریای پارس آبراهی است که در امتداد دریای عمان و در میان ایران و شبه جزیره عربستان قرار دارد. نام تاریخی این خلیج، در زبان های گوناگون، ترجمه عبارت «خلیج فارس» یا «دریای پارس» بوده است. (فولر، ۱۳۸۷: ۶۸)

- دیپلماسی: فن اداره سیاست خارجی و یا تنظیم روابط بین المللی و همچنین حل و فصل اختلافات بین المللی از طرق مسالمت آمیز تعریف و توصیف می شود. (قوام، ۱۳۸۸: ۲۰۷)

۱-۷- قلمرو پژوهش:

قلمرو پژوهش در این تحقیق مربوط به دوران پس از جنگ سرد بویژه طی سال های ۲۰۰۳ - ۱۹۹۱ می باشد و حوزه مطالعاتی آن روابط بین الملل است که دو متغیر اصلی «منافع ایالات متحده آمریکا در منطقه خلیج فارس» و «روابط سیاسی ایران و بریتانیا» را شامل گردیده و همچنین امکان سنجی بهبود مناسبات ایران و بریتانیا و یا تجدید روابط ایران و آمریکا مورد ارزیابی قرار می گیرد.

۱-۸- چارچوب نظری:

دکترین امنیتی آمریکا و بریتانیا پس از جنگ سرد، نئورئالیسم در آمدی برای تحلیل شرایط بین المللی سالهای ۲۰۰۳-۱۹۹۱، استراتژی سیاست خارجی و امنیت ملی ایران طی همین سالها، ادبیات مفهومی روابط ویژه آمریکا و بریتانیا، آنالوژی تاریخی رقابت آمریکا و بریتانیا بر سر روابط سیاسی با ایران طی سالهای قبل از جنگ سرد از جمله موارد پیشنهادی چارچوب نظری است.